

## Új jobb- és szélsőjobboldali pártok felemelkedése Európában

### *A populizmus fogalmáról*

Az elmúlt években felgyorsult az európai államok pártstruktúrájának a globalizáció kezdete óta tartó átalakulási folyamata. E hosszú távú változás legfontosabb jellemvonása az, hogy fokozatosan visszaszorulnak a liberális demokrácia alapelveit követő mérsékelt formációk, s helyüket mindinkább radikálisabb jobb- és baloldali alakzatok, illetőleg antipolitikai protesztpártok veszik át. A mainstream politológiai szakirodalom e strukturális átalakulást a populizmus térnyeréseként írja le, s ennek alapján beszél a demokratikus berendezkedést fenyegető populista korszellemről.<sup>1</sup>

Tanulmányunk ugyanezt a jelenséget más fogalmi keretben elemzi, miközben témakörét az új jobb- és szélsőjobboldali formációk megerősödésének vizsgálatára korlátozza. E megközelítés három alapkérdés tisztázását igényli; miként definiáljuk a populizmust, mely politikai erőket tekintjük új jobb- és szélsőjobboldali pártoknak, s azok milyen történelmi háttérrel rendelkeznek. Emellett, a történeti dinamika elvének érvényesítése azt is megköveteli, hogy feltárjuk a strukturális átalakulás egyes állomásait, illetőleg azon okokat és körülményeket, melyek a vizsgált változásokat előidéztek.

A mainstream politológiai szakirodalomban, mint erre előbb már utaltunk, a mérsékelt politikai erőkön kívülálló formációkat, irányvonaluktól lényegében függetlenül populistának nevezik, jórészt azon az alapon, hogy e pártok tagadják a liberális minimumot, mivel szemben állnak a kereszténydemokráciával, a konzervatív és a doktriner liberalizmussal, illetőleg a harmadik utassá vált szociáldemokráciával. A populizmus azonban eredetileg nem az antiliberalizmus szinonimája volt, hanem egy olyan politikai áramlatot jelölt, mely a kisárutermelők és a kisburzsoák, mindenekelelt a farmerek érdekeit

képviselte a nagyvállalatokkal szemben, miközben más társadalmi csoportok, köztük a munkásság egyes követeléseinek is hangot adott. Először ez az irányzat az Egyesült Államokban jelent meg, s nevét párttá szerveződésekor, 1892-ben a késő római köztársaság populáris protopártjától kölcsönözte, vagyis önmagát nyilvánította, nem pejoratív értelemben, populistának. Programját gazdasági téren az államhoz való ambivalens viszony jellemezte; a néppártiak egyrészt kisebb és jobban ellenőrizhető kormányzatot akartak, másrészt viszont a nagytőke korlátozása érdekében a vasúti közlekedés és a telefonhálózat államosítását, valamint progresszív adórendszer bevezetését igényelték. Politikai önállóságuk viszonylag rövid ideig tartott: már 1896-ban fuzionálni akartak a *Demokrata Párttal*, amellyel három alkalommal is közös elnökjelöltet állítottak William Jennings Bryan, későbbi külügyminiszter személyében. Mindez azt jelentette, hogy az amerikai populisták elit- és értelmiségellenességük dacára szorosan együttműködtek az egyik mainstream politikai erővel.<sup>2</sup>

Más társadalmi körülmények között, 1953-ban Franciaországban szerveződött meg Pierre Poujade populista mozgalma, a *Kereskedők és Kézművesek Védelmi Egyesülete* (*Union de défense des commerçants et artisans*) majd mellette megjelent az *Unió és Francia Testvériség* (*Union et fraternité française*) nevű párt is, mely 11,47%-os szavazatarányával 51 mandátumot szerzett az 1956 januárjában lebonyolított választáson. E szervezetek a kereskedők adóellenőrzése elleni tiltakozó megmozdulásokból fejlődtek ki, s ennek megfelelően főként a magasnak tartott adókat és a növekvő állami beavatkozást támadták. Politikai irányvonalukat emellett elit- és értelmiségellenesség, illetve antiparlamentarizmus jellemezte, a józan ész, a „kisemberek” védelme nevében. Társadalmi bázisukat a városi kispolgárság, a parasztság és a kisburzsoázia alkotta, amely egyaránt szemben állt a nagytőkével és a munkásmozgalommal. Az adóztatás és az állami beavatkozás elleni fellépésükkel tulajdonképpen klasszikus liberális elveket képviseltek, ugyanakkor e nézeteik erőteljes nacionalizmussal, az *EGK*-t létrehozó *Római Szerződés* elutasításával és az algériai háború támogatásával társultak. Poujadista parlamenti képviselőként kezdte politikai pályafutását Jean-Marie Le Pen, a *Nemzeti Front* (*Front National*) megalapítója is, jelezve a közismert tény, hogy a kispolgárság és a kisburzsoázia érdekeinek védelme szélsőjobboldali irányba is fejlődhet.

Az *V. Köztársaság* megalakulása után eljelentéktelenedő, poujadista mozgalom politikai pozícióját az 1959-ben létrejött holland *Farmerek Pártja* (*Boerenpartij*) foglalta el, amely szintén a magas adók és

a növekvő állami beavatkozás ellen lépett fel, támogatta a magántulajdont és a magánkezdeményezést, s követelte a jóléti intézkedések minimális szintre történő korlátozását. Gazdasági liberalizmusa abban is kifejeződött, hogy agrárjellege ellenére elutasította a mezőgazdasági termelők szubvencionálását, hangsúlyozva, hogy e szektornak is piaci alapon kell életképesnek maradnia. Tőke- és piacbarát politikai irányvonala ugyanakkor, Poujade mozgalmához hasonlóan, erőteljes nacionalizmussal társult, s a párt a keresztény értékek védelmének is alapvető feladatának tekintette. Ennek megfelelően elutasította az európai integrációt, erős nemzetvédelmet követelt, és meghatározó jelentőséget tulajdonított a nemzeti alapú rendpártiságnak. Híveinek döntő többségét a gazdagabb parasztok és a kisebb tőkével rendelkező városi üzletemberek alkották; a párt az ő szavazataikkal szerzett 1963–1977 között egy-két parlamenti mandátumot a 150 fős második kamarában. 1981-ben a formáció nevét *Jobboldali Néppártra* (*Rechte Volkspartij*) változtatta, ám ekkor már nem került be a törvényhozásba, majd a kudarc után kimondta feloszlását.

A populizmus tehát a kisárutermelő középrend és a kisburzsoázia mozgalmaként jelent meg, s e csoportok politikai beállítottságának változását követve jelentős átalakuláson ment keresztül. Eredeti amerikai formájában, egyes negatív vonásai, mint például az idegenellenesség, dacára még a demokratizmus túlsúlya jellemezte, ám a II. világháború utáni európai változataiban már egyértelműen haladásellenes, a progresszió valamennyi irányzatát elvető jellege került előtérbe. Anakronisztikus, múltba forduló követelése miatt a jóléti állam időszakában a klasszikus populizmus csak kivételesen jelenhetett meg az EGK tagországokban, s átmeneti, nem igazán jelentős sikerei után mindenhol eltűnt. Kudarcát alapvetően társadalmi bázisának gyengülése, illetőleg a mögötte álló szavazótábor attitűdjeinek átalakulása okozta; a számarányukban is csökkenő kisárutermelők, illetőleg a kisburzsoák egyre kevésbé a nagytőkével és a munkásmozgalommal egyaránt konfrontálódó populizmustól várták érdekeik érvényesítését. Ugyanakkor, mint erre előbb már utaltunk, a gazdasági liberalizmussal sem a poujadizmus, sem a Farmerek Pártja nem fordult szembe, sőt mindkét alakzat következetesen képviselte annak XIX. századi elveit, miközben elutasította a liberális ideológia emberi jogi irányzatát.

Az 1970-es évek eleje, a globalizált liberálkapitalizmus kezdete óta feltűnt új jobb- és szélsőjobboldali, illetve baloldali pártokat azonban nem e sajátosságok jellemzik. Az előbbieket a polgári társadalom egyik

alapvető strukturális elemére, a nemzetek elkülönülésére épülnek, míg az utóbbiak bázisát az osztályellentétek alkotják.<sup>3</sup> Első közelítésben tehát az új pártok fellépése nem jelentett igazi innovációt a politikai közéletben; ugyanakkor az új jobb- és szélsőjobboldali pártok a hagyományos kereszténydemokráciától, illetve konzervativizmustól (részben a fasiszta formációktól is) eltérő irányvonalat követnek, s a baloldaliak is jelentős mértékben különböznek a neoliberalizmusban bizonyos fokig feloldódott szociáldemokráciától, valamint az orthodox kommunista mozgalomtól.

Michael Minkenberg a tanulmányunk tárgyát képező radikális jobboldali alakulatokat négy csoportba sorolta. Különbséget tett autokrata-fasiszta, rasszista-etnocentrikus, populista-autoritárius és vallásos-fundamentalista pártok között, ám az egyes kategóriákba tartozó szervezetek közös vonásait is kimutatta. Valamennyi szélsőjobboldali formáció sajátosságának tekintette, hogy a nemzeti homogenitás nevében elutasítják a bevándorlást, illetve a pluralizmust, s ennek jegyében egy etnikai „mi-csoportot” föltételeznek, az idegeneken kívül pedig az egységes népre hivatkozva az elitet, az establishmentet is ellenségnek tartják. E közös vonások egyben azt is jelzik, hogy a felsorolt négy kategóriát pontosan nem határolhatjuk el egymástól, hiszen az etnocentrizmus – miként erre Minkenberg is utal – vallási keretbe ágyazottan is megjelenhet, a rasszista-fundamentalista formációkat pedig többnyire karizmatikus vezérek irányítják.<sup>4</sup>

Nem választják el egymástól merev határvonalak az új jobboldali és szélsőjobboldali pártokat sem. Egyik különbségüknek talán azt tekinthetjük, hogy az előbbieket egy etnikailag összetett államban valamelyik nemzet külön érdekét, netán szeparatista törekvéseit fejezik ki, e körbe azonban nemcsak jobb-, hanem baloldali alakzatok is tartozhatnak. A másik eltérést abban találhatjuk meg, hogy az új jobboldali formációk kevésbé konfrontatív irányvonalat követnek, s mérsékeltabb stílusban kommunikálnak, mint a szélsőjobboldaliak, bár e téren inkább fokozati, semmint minőségi különbségeket állapíthatunk meg.

### *Az európai pártstruktúra átalakulása*

A vizsgálatunk tárgyát képező pártok eredetüket tekintve eltérő politikai háttérrel rendelkeznek. Egy részük liberális formációként szerveződött meg, s gazdaságpolitikai programjaikat jelenleg is a

tőkebarát, szabadpiaci doktrínák uralják. E politikai jellegük azután, a segélyezés bírálataból kiindulva, ultranacionalista, bevándorlás- és idegenellenes irányvonallal egészült ki, amit etnocentrikus, a kulturális felsőbbrendűségre hivatkozó érveléssel, valamint a hagyományos keresztény értékek védelmével kívántak alátámasztani. Ilyen történelmi átalakuláson ment keresztül az 1972-ben létrejött, a magas adókulcsok és az állami beavatkozás ellen fellépő dán *Haladás Párt* (*Fremskridspartiet*), illetve az egy évvel később megszerveződött norvég *Anders Lange Párt* (*Anders Lange Parti*), amely nemcsak a dán mintát követte, hanem később annak nevét is felvette. Bár az östípusnak tekinthető alakzat az 1995-ös pártszakadás miatt meggyengült, majd 2001-ben véglegesen kiesett a törvényhozásból, az abból kivált *Dán Néppárt* (*Dans Folkepartiet*) tartósan az ország egyik legerősebb formációjává vált.<sup>5</sup>

Hasonló indíttatással rendelkezik Hollandia jelenleg is működő két szélsőjobboldali formációja, a *Szabadságpárt* (*Partij voor de Vrijheid*) és a *Fórum a Demokráciáért* (*Forum voor Democratie*) is. Az előbbit 2006-ban hozta létre Geert Wilders, aki Törökország uniós csatlakozásának támogatása miatt 2004-ben lépett ki a jobboldali liberális *Szabadság és Demokrácia Néppártjából* (*Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*), annak tőke- és piacbarát gazdaságpolitikai irányvonalát azonban megőrizte. Az utóbbit tíz évvel később szervezte meg Thierry Baudet, az Ukrajna és az Európai Unió közötti társulási megállapodásról szóló hollandiai népszavazást felhasználva. A Szabadságpárt politikáját leginkább az egyre radikálisabb bevándorlás- és iszlámellenesség jellemzi, más kérdésekben mérsékeltebb, a szélsőjobboldali beállítottságtól esetenként távolálló álláspontot képvisel.<sup>8</sup> Ezzel szemben a Fórum Demokráciáért, amely a gazdaságpolitikában szintén a neoliberális, tőke- és piacbarát irányvonalat képviseli, átfogó szélsőjobboldali ideológiával rendelkezik, elutasítja az Európai Uniót és népszavazást kezdeményez Hollandia kilépéséről. Ugyanakkor a közvetlen demokrácia kiszélesítését is követeli, beleértve a polgármesterek és a miniszterelnök állampolgárok általi választását. Ily módon azoknak az új szélsőjobboldali formációknak a körébe tartozik, amelyek idegenellenes és nemzeti konzervatív ideológiájukat a demokrácia megerősítésének programjával kapcsolják össze. Közgazdász professzorok tulajdonképpen konzervatív liberális szervezetként alapították 2012-ben az *Alternatíva Németországért* (*Alternative für Deutschland*) elnevezésű pártot is, fellépve a márka visszaállításáért és a mentőcsomagok ellen, ám e politikai erő is rövi-

desen bevándorlás- és menekültellenes, szélsőjobboldali formációvá alakult át.

Jóval bonyolultabb hátterű az *Osztrák Szabadságpárt* (*Freiheitliche Partei Österreichs*), amely az egykori nagynémet tradíciók miatt 1956-ban, a *Függetlenek Szövetségének* (*Wahlpartei der Unabhängigen*) jogutódjaként, eleve a liberalizmus és a szélsőjobboldal sajátos szövetségeként jött létre.<sup>6</sup> Az 1960-as években az előbbi irányzat kerekedett felül, mely 1986-ig egyértelműen uralta a pártot. Ekkor azonban Jörg Haider fellépése nyomán döntő fordulat következett be. A formáció irányt váltott, s jelenleg is idegen- és menekültellenes, szélsőjobboldali erőként gyakorol meghatározó jelentőségű befolyást az osztrák politikai közéletre. Pozícióját csak átmenetileg rendítette meg, hogy 2005-ben pártszakadás nyomán megalakult a *Szövetség Ausztria Jövőjéért* (*Bündnis Zukunft Österreich*) nevű szervezet, amelyet kezdetben éppen Jörg Haider irányított. Ugyanakkor mindkét formáció a gazdaságpolitika terén liberális felfogást követ, vagyis az előbb említett fordulat e szférát nem érintette.

E formációk másik csoportja viszont létrejöttekor szorosan kötődött a hagyományos szélsőjobboldali ideológiákhoz. Az 1971-ben létrehozott *Holland Népi Unió* (*Nederlandse Volks-Unie*), amely kezdetben legfontosabb céljának a II. világháború után elítélt háborús bűnösök rehabilitációját tekintette, nyíltan vállalta a náci eszméket. Ennek keretében programjába emelte Hollandia és Flandria egyesítését is, e téren együttműködve a *Flamand Blokkal* (*Vlaams Blok*). Tagjainak egy csoportja 1979-ben megalakította a *Nemzeti Centrum Pártot* (*Nationale Centrum Partij*), majd annak egy évvel későbbi feloszlata után a *Centrum Pártot* (*Centrum Partij*), amely modernizálódó szélsőjobboldali formációként politikai irányvonalának középpontjába a bevándorlást és az iszlámellenességet állította. 1984-ben e politikai szervezetből szakadtak ki a *Centrumdemokraták* (*Centrumdemocraten*), akik az anyapárt mérsékelt szárnyát alkották, ám közepre húzódásuk ellenére sem szakítottak nacionalista ideológiájukkal. A Centrum Pártot 1986-ban fizetéseképtelenségük nyilvánították, újjáalakított utódszervezetét pedig rasszizmusa miatt a bíróság 1998-ban törölte a nyilvántartásból, míg a Centrumdemokraták 2002-ben kimondták feloszlásukat. Közben 1999-ben megalapították az *Élhető Hollandiát* (*Leefbaar Nederland*) amely nacionalista, euroszeptikus és bevándorlásellenes irányvonalat követett. 2002-ben e formációból vált ki *Pim Fortuyn Listája* (*Lijst Pim Fortuyn*), amely az anyapártnál jóval határozottabban képviselte a modernizált

szélsőjobboldali politikát, s vezetőjének meggyilkolása miatt is rövid ideg meghatározó szerepet töltött be a pártrendszerben. 2007-ben azután az Élhető Hollandia, egy évvel később pedig a Pim Fortuyn Listája is feloszlott, ami a korábban említett Szabadságpárt akkori hegemón pozíciójának elismerését is jelentette a politikai spektrum szélsőjobboldalán.

Az 1972-ben megalakult francia Nemzeti Front a monarchista mozgalmak, a Vichy-korszak és az algériai háború tradícióiból építkezett, a „másik”, a „rég” Franciaországot képviselve a demokratikus köztársasággal szemben. Ennek jegyében politikai irányvonalát hosszú időn keresztül a rasszizmus, s azon belül az antiszemitizmus jellemezte, miközben kezdettől fogva követelte a bevándorlás korlátozását is. Létrejöttkor a pártra a poujadizmus is hatott, ami abban is megnyilvánult, hogy alapítója, Jean-Marie Le Pen, mint erre korábban már utaltunk, az Unió és Francia Testvériség jelöltjeként jutott be 1956-ban a nemzetgyűlésbe. Ennek megfelelően népi kapitalizmust igényelt, alacsonyabb adókkal, csökkenő állami beavatkozással és visszaszorított bürokráciával, neoliberais gazdaságfelfogása azonban az 1990-es évektől a protekcionizmus irányába mozdult el, ami egyben a globalizáció kritikáját és a jóléti társadalom elfogadását is jelentette. 2011-től, Marine Le Pen pártelnökké választásától a Nemzeti Front fokozatosan középre húzódott; „néppártosodása” keretében feladta rasszizmusát és antiszemitizmusát, s hitet tett a világi, demokratikus köztársaság eszméje mellett, bevándorlás- és iszlámellenességét azonban megőrizte, sőt a korábbi időszakoknál is erőteljesebben politikai irányvonalának középpontjába állította. Átalakulását névváltoztatással is kifejezte; a Nemzeti Front 2018-ban a *Nemzeti Tömörülés (Rassemblement national)* nevet vette fel. Csaknem fél évszázados története során egyébként e formációt sem kerülték el a szakadások; először, még 1974-ben, a belső ellenzék *Új Erők Pártja (Parti des forces nouvelles)* néven vált ki a Nemzeti Frontból, majd 1999-ben azok távoztak, akik taktikai szövetséget akartak kötni a mérsékelt jobboldallal, megalapítva a *Nemzeti Republikánus Mozgalmat (Mouvement national républicain)*.

Spanyolországban későn, 2013 decemberében jött létre szélsőjobboldali párt, amikor a *Néppárt (Partido Popular)* szociálkonzervatív platformja kivált formációjából, megalapítva a *Voxot*. Hosszú időn keresztül a Franco-rendszer többnyire negatív megítélése és a *Moncloa-paktumban* rögzített nemzeti megbékélés miatt nem szerveződhetett meg ilyen alakzat, amely jellemző módon, még platformként, a

regionális autonóm közösségek s ennek részeként parlamentjeik megszűntetését követelte. Létrejötté után e politikai erő nemcsak a kérdésben, hanem más területeken is lényegében vállalta a Franco-rendszer örökségét, melyet idegen-és bevándorlásellenes irányvonalal kapcsolott össze. Eleinte marginális helyet foglalt el a spanyol politikai rendszerben, 2017 őszétől azonban, a barcelonai iszlám terrorista akció, illetőleg a katalán függetlenségi törekvések hatására jelentősen megerősödött, számos korábbi néppárti, majd jobboldali liberális szavazót vonzva magához.

Erőteljesen kötődtek kezdetben a hagyományos szélsőjobboldali tradíciókhoz a *Svéd Demokraták (Sverigedemokraterna)* is; e formáció ugyanis gyökereit részben a hazai fasizmusban találta meg, s bár az 1990-es évek közepétől elhatárolódott a fehér felsőbbrendűséget hirdető rasszizmustól, modernebbnek tűnő bevándorlás- és iszlámellenessége mellett egyes vezető személyiségei a fajelmélettel sem szakítottak igazán. Az 1964-ben létrejött *Német Nemzeti Demokrata Párt (Nationaldemokratische Partei Deutschland)* és az 1980-ban megszerveződött, majd 1993-ban pártként elismert görög *Arany Hajnal (Hriszi Avji)* viszont jelenleg is a politikai spektrum radikális jobboldalának a szélén helyezkedik el. Mindkét alakzat lényegében nyíltan vállalja a náci eszméket, sőt az utóbbi korábban még átfogó határrevíziót is követelt, programjába foglalva Nagy-Görögország megerősítését.<sup>7</sup>

Kivételesen, szakadásokon és szervezeti átalakuláson keresztül idegenellenes és euroszkeptikus radikális jobboldali párt centrista jellegű agráralakzattól is kifejlődhetett. Ilyen előzményekkel rendelkezik a *Finnek Pártja (Perussuomalaiset)*; szó szerint: „igazi finnek”), amelynek de facto elődje, a *Finn Vidéki Párt (Suomen Maaseudun Puolue)* 1959-ben szakadt ki az akkor kormányzó *Centrum Pártból (Keskustapoulue)*. E formáció, amelyből 1972-ben kivált a rövid ideig működő *Finn Népi Egység Pártja (Suomen Kansan Yhtenäisyden Puolue)*, 1995-ös választási kudarca után feloszlott, egyetlen parlamenti képviselője pedig még abban az évben létrehozta az *Igazi Finneket (Perussuomalaiset)*.<sup>8</sup> Sajátos eredetének megfelelően, az új alakzat baloldali, a progresszív adózást és a jóléti államot támogató gazdaságpolitikai programját konzervatív társadalmi értékekkel, szociokulturális autoritarianizmussal és etnikai nacionalizmussal kapcsolja össze, s ezért egyfelől a legbaloldalibb nem szocialista pártnak, másfelől viszont jobboldali radikális formációnak tekintik. 2017 júniusában aztán a nevét időközben Finnekre változtató alakzat



is kettészakadt; parlamenti képviselőinek csaknem fele *Új Alternatíva* (*Uusi vaihtoehdo*) néven önálló frakciót hozott létre, amely mögött *Kék Jövő* (*Sininen tulevaisuus*) elnevezéssel párt is megjelent.

A mérsékeltbb, új jobboldali pártok elsősorban Belgiumban és Olaszországban jelentek meg, részben nem függetlenül attól, hogy e két államban a regionális feszültségek már viszonylag hosszú ideje szeparatista törekvéseket is megalapoznak. Belgiumban a nyelvi-etnikai ellentét a II. világháborút követően először a flamand *Népi Unió* (*Volksunie*) majd vallon regionális formációk létrejöttéhez vezetett, e szerveződések azonban még a mainstream politikai erőktől kevésbé eltérő irányvonalat képviseltek, melyek egyébként 1968–1978 között e törésvonal mentén kettészakadtak. Az 1970-es évek végén a Népi Unióból kivált Flamand Blokk viszont kezdettől fogva szélsőjobboldali alakzatnak minősült, 1983-ban pedig francia mintára megalakult a vallon *Nemzeti Front* (*Front National*) is. Mérsékeltbb, ám a hagyományos jobboldali formációktól eltérő jellegű pártnak a Népi Unió jobbszárnyából 2001-ben megszerveződött *Új Flamand Szövetséget* (*Nieuw -Vlaamse-Alliantie*) tekinthetjük, amely távlati célját egy demokratikus európai konföderációban működő Flamand Köztársaság megteremtésében jelölte meg. E formáció a politikai spektrumban az egykori Népi Unió és a feloszlott Blokk utódszervezete, a *Flamand Érdek* (*Vlaams Belang*) között helyezkedik el, önmagát konzervatív-ként és nacionalistaként definiálja, miközben gazdaságpolitikájában liberális, környezetpolitikájában pedig zöld irányvonalat képvisel. Pozíciója rövid időn belül megszilárdult, amihez a flamand kereszténydemokratákkal kötött átmeneti választási szövetség is hozzájárult, mostanra pedig az országgrész legerősebb pártjává vált.

Szintén regionális alapon, különféle helyi formációk bázisán szövetségként, majd 1991-ben önálló pártként szerveződött meg 1989-ben az *Északi Liga* (*Lega Nord*), amely hosszú ideig Olaszország föderatív államává történő átalakítását követelte, sőt, 1996-tól néhány évig egy új ország, az Itália északi területeit összefogó *Padánia* megteremtésére törekedett. Ennek megfelelően nemcsak az idegeneket és a bevándorlókat utasította el, hanem Olaszország középső és déli régióinak lakosságát is negatívan ítélte meg, vagyis etnocentrizmusát a nemzetállamon belül is érvényesítette. 2013 decembere, Matteo Salvini szövetségi titkárrá választása után az Északi Liga irányvonalában gyökeres fordulat következett be. A párt szakított szeparatista és regionális jellegével, s politikájának középpontjába a bevándorlás- és idegenellenességet állította. E fordulat jegyében a francia Nemzeti Frontot poli-

tikai partnerének nyilvánította, majd 2014 decemberében létrehozta a *Mi Salvinival (Noi con Salvini)* elnevezésű, sajátos pártlistát, amivel Közép- és Dél-Olaszországra is kiterjesztette tevékenységét. A 2018-as parlamenti választás előtt a kampányban elhagyta az „északi” jelzõt, ami azonban akkor még nem jelentett hivatalos névváltoztatást. Ez 2019 decemberében következett be, jelezve, hogy a párt egyértelműen az olasz nemzet egységét akarja képviselni. Mindezek nyomán a Liga új jobboldali pártból szélsőjobboldali formációvá alakult át, mely egyre inkább vállalja Benito Mussolini politikai örökségét.

A másik új jobboldali párt, a Silvio Berlusconi által 1994-ben létrehozott *Forza Italia (Hajrá Olaszország)* viszont csak szervezeti változáson ment keresztül. E formáció, mely az egységes kereszténydemokrata alakzat felbomlása nyomán keletkezett vákuumot töltötte be, 2009-ben az *Olasz Szociális Mozgalom (Movimento Sociale Italiano)* utódjával, a *Nemzeti Szövetséggel (Alleanza Nazionale)* egyesülve a *Szabadság Népet (Il Popolo della Libertà)* választási koalícióból párttá alakította át, amelyből azonban négy évvel később kivált. A Forza Italia kezdettől fogva a konzervatív liberalizmus, a politikai katolicizmus, illetve a klasszikus, amerikai és francia populizmus elemeit ötvözi, emellett szociáldemokrata kisebbséget (*Új Olasz Szocialista Párt / Nuovo Partito Socialista Italiano*) is magába foglal.<sup>9</sup> Megalakulása egyébként kezdetét jelentette annak a folyamatnak, melynek keretében az elmúlt negyedszázadban az olasz pártrendszer, új típusokat is teremtve, gyökeresen átalakult.

Új jobboldali pártként szerveződött meg, majd rövidesen szélsőjobboldali erővé vált a Szabadság Népből 2012-ben kivált *Olasz Testvérek (Fratelli d'Italia)*, amely tulajdonképpen azzal a céllal jött létre, hogy a radikálisabb jobboldali szavazókra is kiterjessze a Silvio Berlusconi vezette választási szövetség befolyását. A politikai fordulat 2014 februárjában a párt nevének megváltoztatásában is kifejeződött; a formáció az *Olasz Testvérek – Nemzeti Szövetség (Fratelli d'Italia – Alleanza Nazionale)* nevet vette fel, jelezve az egykori szélsőjobboldali párttal, illetve annak elődjével, az 1946 végén létrejött és 1995 elejéig működő Olasz Szociális Mozgalommal való folytonosságot. Irányvonalát elsősorban az euroszkeptizmus, s ezen belül a lisszaboni szerződés elutasítása, valamint a bevándorlás- és idegenellenesség jellemzi, Benito Mussolini fasiszta rendszerének eszmeiségéhez pedig a Ligánál is egyértelműbben kötődik. Ily módon irányvonalát tekintve a szélsőjobb jobbszélén helyezkedik el, ám az olasz tradícióhoz hűen politikáját nem a fajelméletre, hanem a nemzeti egységre építi.

Az olasz pártstruktúra változásai ugyanakkor a szélsőjobboldali formációk létrejöttének új módját is jelzik. A Liga és az Olasz Testvérek egyaránt új jobboldali pártból váltak radikális alakzattá, bizonyítva a keresztény-konzervatív póluson a belső határvonalak egyre nyilvánvalóbb elmosódását. Ezt egyébként egyes hagyományos jobbközép formációk esetében is tapasztalhatjuk; a francia Republikánusok egyik áramlata érzékelhetően közeledik a Nemzeti Tömörüléshez, a spanyol Néppárt 2018-ban megválasztott új vezetője, Pablo Casado pedig látványosan szakított a korábbi mérsékelt irányvonallal.

Az eddig nem említett kelet-közép-európai térségben a rendszerváltás folyamatában s azt követően létrejött radikális jobboldali pártok jórészt a tradicionális keresztény nemzeti ideológiához, s esetenként az azokat képviselő egykori formációkhoz kötődtek. Lengyelországban a még 1979-ben megszerveződött *Független Lengyelország Konföderációja* (*Konfederacja Polski Niepodległej*) Josef Pilsudski szanációs mozgalmát tekintette mintának, s következetesen annak nacionalista, autoritárius irányvonalát követte 2004-ben történt feloszlásáig. Szintén II. világháború előtti alakzatok, a marsallal amúgy szembenálló *Nemzeti Demokrácia* (*Narodowa Demokracja*) és a *Lengyel Kereszténydemokrata Párt* (*Chrzescijanska Demokracja*) hagyományait vállalta fel az 1989-ben alapított *Keresztény Nemzeti Unió* (*Zjednoczenie Chrzescijansko-Narodowe*), amely a *Szolidaritás* (*Solidarność*) jobbszárnyából fejlődött ki, 2010-es megszűnéséig azonban önállóan csak egyetlen alkalommal, 1993-ban indult parlamenti választáson. Hasonló irányvonalat képviselt a *Lengyel Családok Ligája* (*Liga Polskich Rodzin*) is, amely 2001-ben a *Nemzeti Demokrata Párt*, a *Nemzeti Párt* és néhány más szervezet egyesülésével jött létre. E három, jelenleg már nem működő formációt követően a szélsőjobboldali irányvonalat a 2011-ben megalakult *Új Jobboldali Kongresszus* (*Kongres Nowej Prawicy*), illetve a 2012-ben alapított *Nemzeti Mozgalom* (*Ruch Narodowy*) folytatta. Az előbbiből 2015-ben kivált *Koalíció a Köztársaság Újjászületéséért* (*Koalicja Odnowy Rzeczypospolitej Wolnosc i Nadzieja*) és az utóbbi alakzat 2018 decemberében *Szabadság és Függetlenség Konföderációja* (*Konfederacja Wolnosc i Niepodleglosc*) néven egyesült, amihez 2019 szeptemberében az akkor megszerveződött *Lengyel Korona Konföderációja* (*Konfederacja Korony Polskiej*) is csatlakozott. E legújabb párt egyfelől szabadpiaci gazdaságpolitikát követel, másfelől tevékenységét tradicionalista, antiszocialista, anticionista és euroszeptikus irányvonal jellemzi, és kívánatos államformának az abszolút monarchiát tekinti.

Még erőteljesebben támaszkodik a múltra az 1989-ben, a rendszerváltás folyamatának kezdetén létrehozott Szlovák Nemzeti Párt (*Slovenská národná strana*), amelynek azonos nevű elődje 1871–1938 között, az Osztrák-Magyar Monarchia és az I. Csehszlovák Köztársaság időszakában működött, s önállósága oly módon szűnt meg, hogy beolvadt Hlinka Szlovák Nemzeti Pártjába. Az agrárizmust, csehszlovákizmust és politikai katolicizmust képviselő egykori formáció tradíciói közül az újjászervezett alakzat elsősorban a vallási alapú nacionalizmust vállalja s ezen ideológia bázisán jelenleg is meghatározó szerepet játszik az új szlovák állam politikai rendszerében. Korábban szélsőségesnek tartott irányvonala az elmúlt években mérsékeltebbé vált, megítélésének megváltozásához ugyanakkor az is hozzájárulhatott, hogy a 2010-ben megalakult *Mi Szlovákiánk Néppárt* (*Ludová strana – Nase Slovensko*) nyíltan a fasiszta szlovák állam vezetője, Josef Tiso eszmei örökségére építi politikáját. Ez utóbbi formációt mindenekelőtt a romaellenesség jellemzi, s emellett programjában a bevándorlás korlátozása és a keresztény erkölcsiség védelme is központi helyet foglal el. Szélsőséges nacionalizmusa abban is megnyilvánul, hogy Szlovákia kilépését követeli az EU-ból, az Európai Monetáris Unióból, valamint a NATO-ból. Politikai irányvonalát, részben történelmi mintakövetése alapján, sokan fasisztának, sőt neonácinak tekintik, olyan jellegűnek, mely a radikális jobboldal szélén helyezkedik el.

Az erőteljesen szekularizált Csehországban viszont kizárólag modernebb szélsőjobboldali pártok működnek. Még 1989 végén jött létre a *Koalíció a Köztársaságért – Csehszlovák Republikánus Párt* (*Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa*) amely szervezeti átalakulások sorozatán ment keresztül, ám kezdetektől fogva következetesen képviseli roma-, bevándorlás- és németellenes álláspontját, s emellett követeli az EU-ból és a NATO-ból való kilépést. Szintén bevándorlásellenes és euroszkeptikus a 2015-ben megalakult *Szabadság és Közvetlen Demokrácia* (*Svoboda a přímá demokracie*) is, amely a *Közvetlen Demokrácia Hajnala* (*Úsvit přímé demokracie*) nevű, hasonló jellegű szerveződésből vált ki. A történelem szokásos iróniájaként e két cseh nacionalista párt élén a japán bevándorló, Tomio Okamura áll(t), jelezve, hogy a nemzeti elkötelezettség teljesen elszakadhat az etnikai eredettől. A cseh szélsőjobboldali pártok egyébként konzervatív liberális gazdaságpolitikát igényelnek, akárcsak a hasonló jellegű nyugat- és észak-európai formációk többsége.

A rendszerváltást követően Bulgáriában is megjelent a hagyományos szélsőjobboldal. 1991-ben kulturális intézményként újjászerveződött,

majd 1999-ben párttá alakult át a *Belső Macedon Forradalmi Szervezet (IMRO) – Bolgár Nemzeti Mozgalom (Vatreshna Makedonska Revoljutsionna Organizatsiya [VMRO] – Bulgarsko Natsionalno Dvizhenie)*, amelynek jogelődje a XIX. század végén jött létre, 1903-ban kirobbantotta a sikertelen, törökellenes macedón felkelést, 1923-ban pedig részt vett a bolgár agrárdemokrata Sztambolijszkij-kormány megbuktatásában. Új szélsőjobboldali formációként azután 2005-ben megalakult az *Ataka*, amely elsődlegesen törökellenes programjában elutasítja a nemzeti és vallási változatosságot, a bolgár orthodoxia államegyházzá nyilvánítását követeli, s be akarja vonni a törvényhozási és a kormányzati döntések meghozatalába. Tradicionális vallási-etnikai fundamentalizmusa, mely a nemzeti töke érdekeinek képviselőjét is magába foglalja, a jóléti állam támogatásával egészül ki. Az *Ataka* az uniós átlagnak megfelelő minimálbért követel, arra hivatkozva, hogy a bolgár életszínvonal messze elmarad az európai szinttől, elutasítja az IMF és a Világbank diktátumait, s költségvetési politikájában az állampolgárokat kívánja preferálni a menedzserelittel és az állami bürokráciával szemben. Harmadik szélsőjobboldali formációként 2011-ben létrejött a *Nemzeti Front Bulgária Megmentéséért (Natzionalen Front za Spasenie na Bulgaria)*, amely 2014-ben választási szövetséget kötött az IMRO-val, 2017-ben pedig, már *Egyesült Hazafiak (Obedineni Patrioti)* elnevezéssel, az *Atakával* is, ami arra utal, hogy önállóan egyik szerveződés sem rendelkezik jelentős társadalmi bázissal. Közben, 2014-ben egy hasonló jellegű negyedik politikai erő is megjelent, a *Bulgária Cenzura Nélkül (Balgarija bez cenzura)*, amely győzelme esetén azt ígérte, hogy referendumot tart számos kérdésről, köztük a monarchia visszaállításáról.

Rövid áttekintésünk azt mutatja, hogy Kelet-Közép-Európa kivételével új jobb- és szélsőjobboldali pártok először az 1970-es évek elején, az állam-monopolkapitalizmusból a globalizált liberálkapitalizmusba való átmenet időszakában jelentek meg. E döntő horderejű változás két okból is ilyen jellegű formációk kialakulásához vezetett. Egyfelől a viszonylag magas adót fizető társadalmi csoportok, mindenekelőtt a kisburzsoázia és a kispolgárság, pénzügyi terheik csökkentése érdekében szembefordultak a jóléti állammal, követelve annak (részleges) leépítését és a gazdasági szférába történő kormányzati beavatkozás mérséklését. Másfelől éppen a megszorító intézkedések, a gazdaságpolitikában túlsúlyra jutó neoliberalizmus hatására megkezdődött a mainstream formációkból történő kiábrándulás, ami különösen a mérsékelt baloldalt támogató fizikai

munkások szavazói viselkedését befolyásolta. A jobbraforduláshoz a kelet-közép-európai államszocialista rendszerek válsága, majd felszámolása is hozzájárult, hiteltelentve a szociáldemokráciát is, melynek vezetői tévesen állították, hogy a „kommunizmus” bukása nem jelentette a kapitalizmus, illetőleg a különféle jobboldali irányzatok győzelmét. E rendszerváltások nyomán ugyanis a status quo-val való elégedetlenség mindinkább nacionalista formában nyilvánult meg, s ennek következtében a korábbinál nagyobb arányú munkanélküliség még az iszlám terrorizmus megjelenése előtt a bevándorlásellenesség felerősödését idézte elő. A 2008–2009-es nemzetközi pénzügyi és adósságválság, melyre az unió és a tagállami kormányok radikális megszorító politikával, a jóléti intézményrendszerek újabb leépítési hullámával reagáltak, számos országban felgyorsította a jobbratolódás folyamatát. A 2010-es években aztán a menekültek robbanásszerűen növekvő száma és az állandósuló iszlám terrorizmus tovább fokozta a xenofóbiát, helyzetbe hozva mindazon pártokat, melyek az európai keresztény értékek védelmét állítják politikájuk középpontjába. Hasonló következményekkel jár az ún. szuverenitástranszfer, az európai integráció elmélyítésére irányuló törekvés is, mely az unió szigorú fiskális politikájával és a menekültválságra való felkészülés elmaradásával együtt növeli az euroszepticismust, kielezve a „föderalisták” és a „nemzeti identitás pártiak” ellentétét.<sup>10</sup>

Kelet-Közép-Európa államainak többségében viszont, mint előbb már említettük, a polgári társadalom visszaállításának folyamatában, illetőleg azt követően jelentek meg olyan formációk, melyek a múlt folytatását, a történelmi kontinuitás megteremtését tűzték ki célul. Jóval később a remélt felzárkózás elmaradása, majd a 2008–2009-es válság, illetőleg a menekülthullám új szélsőjobboldali alakzatok létrejöttét idézte elő, melyek általában már modernebb elveket vallanak, közeledve az uniós centrumországok szélsőjobboldali ideológiáihoz. Ugyanakkor a térség államainak egy részében a magukat jobbközép irányzatúnak valló pártok olyan politikai irányvonalat követnek, mely nem áll távol a jobboldali radikalizmustól.

### *A szélsőjobboldali és új jobboldali pártok támogatottsága<sup>11</sup>*

A szélsőjobboldali és új jobboldali pártok támogattságának alakulásában a 2010-es évekig általános tendenciákkal alig vagy egyáltalán nem találkozhatunk, s ez még az egymáshoz oly közel álló formációk

esetében is igaz, mint az egyaránt liberális eredetű dán és norvég Haladás Párt. Az előbbi a megalakulását követő évben, 1973-ban lebonyolított választáson a voksok 15,89%-ával a második helyet szerezte meg, jelentős mértékben hozzájárulva ahhoz, hogy ekkor a szavazók 40%-a váltott formációt és 27%-uk támogattott új politikai erőt. Mogens Glistrup adózásellenes alakzata azonban ezt az eredményt nem tudta megismételni; 1977-ben 14,61%-os részesedéssel ugyan megint a rangsor második helyét foglalta el, 1981-től viszont híveinek aránya mindig 10% alatt maradt, s az 1995-ös szakadás után, befolyását fokozatosan elvesztve, a politikai közélet jelentéktelen szereplője lett. A belőle kivált Dán Néppárt ugyanakkor ellentétes utat járt be. 1998-ban, 7,41%-os teljesítménnyel még csak az ötödik helyen végzett, 2001 és 2011 között azonban már a harmadik legerősebb formációvá vált, 2015 pedig 21,08%-os szavazati részesedésével a második helyre került, s a teljes parlamenti ciklusidőben kívülről támogatta a kisebbségi liberális Venstre kormányt. A 2019-ben lebonyolított két voksoláson viszont a párt híveinek aránya radikálisan csökkent. Májusban az európai parlamenti választáson szavazati részesedése mindössze 10,76% volt és ezzel az eredménnyel a Szocialista Néppárt (*Socialistisk Folkeparti*) mögött a negyedik helyen végzett. 10 nappal később, amikor a *Folketing*be, a nemzeti parlamentbe választottak képviselőket, a Dán Néppárt támogatottsága 8,73%-ra csökkent, miközben, a magasabb részvételi arány ellenére, szavazatszama alig több mint 11 ezerrel nőtt. E teljesítménnyel ugyan a formációk rangsorában a harmadik helyet foglalta el, ám alig előzte meg a szociálliberális irányzatú *Radikális Venstre*-t (*Radikale Venstre*), amely a voksok 8,62%-át kapta meg.

A norvég Anders Lange, majd Haladás Párt viszont kezdetben szűk bázissal rendelkezett, sőt 1977-ben átmenetileg ki is esett a törvényhozásból. Áttörést 1985 után ért el, amikor programját a bevándorláspolitikai szigorításának követelésével egészítette ki, s e lépésével lényegében idegenellenes, radikális jobboldali formációvá alakult át. Felemelkedéséhez az is hozzájárult, hogy 1986-ban megbuktatta a benzinjárulék növelését javasló, amúgy hozzá ideológiailag közelálló konzervatív kormányt, minimális számú, két képviselőjével is bizonyítva manőverező képességét. E fejlemények hatására 1989-ben a négy évvel korábbi 3,72%-ról 13,04%-ra nőtt híveinek aránya, s egy átmeneti visszaesés után, 1997-ben 15,30%-os szavazati részesedésével a második legerősebb párttá vált. Ezt követően a támogatottsági rangsorban mindig a második-harmadik

helyet foglalta el, bázisának terjedelme pedig 2005-ben 22,06%-ra, míg 2009-ben 22,59%-ra emelkedett. További erősödéséhez az is hozzájárulhatott, hogy a 2005-os voksolás előtt ismét érezte erejét a jobboldalon, bejelentve, hogy a polgári erők győzelme esetén sem hajlandó támogatni Bondeviket, a hivatalban levő keresztény néppárti miniszterelnököt. A 2010-es években azonban híveinek aránya érzékelhetően csökkent, nem függetlenül attól, hogy a neonáci tömeggyilkos, Anders Behring Breivik egy ideig e formáció tagja volt. A Haladás Párt 2013-ban a voksok 15,35, 2017-ben pedig 15,19%-át nyerte el, csaknem visszaesve az ezredforduló körüli népszerűségi szintjére, ám mindkét választás után bekerült konzervatív a *Høyre* által vezetett jobboldali koalíciós kormányba.

Hollandiában a szélsőjobboldali formációk az ezredfordulóig jelentéktelenek maradtak, 2002-ben azonban az Élhető Hollandiából az évben kivált iszlámellenes Pim Fortuyn Listája váratlanul kiugró, 17,00%-os szavazati részesedésével a pártok rangsorában a második helyen végzett, amihez alapítójának a voksolás előtt kilenc nappal történő meggyilkolása is hozzájárult. Sikeres szereplése nyomán a párt belépett a Kereszténydemokrata Tömörülés (*Christen-Democratisch Appèl*) által vezetett koalíciós kormányba, melyből azonban még októberben kivált, előrehozott választást kényszerítve ki. A 2003 januárjában lebonyolított voksoláson a Pim Fortuyn Listája már csak a szavazatok 5,70%-át nyerte el, s azt követően bázisa lényegében szét hullott, ami végül is 2008-ban korábban már említett feloszlásához vezetett. Helyét 2006-tól a politikai spektrum jobbszélén a Szabadságpárt foglalta el, mely megalakulásának évében a voksok 5,89%-át szerezte meg. Legjobb eredményét e formáció 2010-ben érte el, amikor 15,45%-os szavazati részesedésével 24 képviselőt küldhetett a második kamarába, majd kívülről támogatta a liberálisok által vezetett jobbközép kormányt. 2012-ben azonban megvonta támogatását a kabinettől, s az emiatt lebonyolított előrehozott választáson hívei több mint egyharmadát elvesztette, ám 10,08%-os teljesítményével mégis befolyásos politikai szereplő maradt. A 2017-es választás előtt úgy tűnt, hogy a menekültválság és a fokozódó iszlám terrorizmus hatására a Szabadságpárt végezhet az élen, 13,06%-os támogatottságával azonban épphogy megszerezte a második helyet. Mind voksainak számát, mind szavazatarányát tekintve eredménye elmaradt a 2010-es csúcsponttól, s emellett a Kereszténydemokrata Tömörülés, a 66-os Demokraták (*Democraten 66*) és a Baloldali Zöldek (*GroenLinks*) is több új támogatót szerzett e formációnál, jelezve, hogy Hollandia



széttöredezett politikai struktúrájában a radikális jobboldal térnyerése napjainkban is jelentős korlátokba ütközik.

2019-ben a holland szélsőjobboldali póluson újabb gyökeres fordulat következett be. A három évvel korábban létrejött Fórum a Demokráciáért, amely a 2017-es parlamenti választáson csak a voksok 1,78%-át kapta meg, meghatározó szerephez jutott a politikai spektrum jobbszélén, miközben a Szabadságpárt teljesen eljelentéktelenedett. Az előbbi az élen végzett a tartományi voksoláson, majd az európai parlamenti választáson, 10,96%-os teljesítményével negyedik lett a *Munkapárt (Partij van de Arbeid)*, a kormányzó jobboldali liberális formáció és a Kereszténydemokrata Tömörülés mögött. A Szabadságpárt viszont 2019 májusában már csak az érvényesen szavazók 3,54%-ának bizalmát nyerte el, tizedik lett a pártok rangsorában és egyetlen képviselőt sem küldhetett az Európai Parlamentbe. Hollandiában tehát továbbra sem dőlt el, hogy melyik párt képviselheti a szélsőjobboldali, bevándorlás- és idegenellenes politikát, miközben a hegemon pozícióért folytatott állandó küzdelem a liberális centrumot és a baloldalt is jellemzi.

A liberális irányvonalról a szélsőjobb felé történő elmozdulás az Osztrák Szabadságpárt esetében is a szavazótábor jelentős mértékű kiszélesedésével járt együtt. 1983-ban e formáció csupán a voksok 4,98%-át nyerte el, közvetlenül a fordulat után, 1986-ban viszont híveinek számát csaknem megkétszerezve már 9,73%-os támogatottsággal rendelkezett. Felfelé ívelő korszaka igazán ezt követően bontakozott ki; 1990-ben a szavazatok 16,64, 1994-ben pedig 22,50%-át szerezte meg, s egy évvel későbbi minimális visszaesése után 1999-ben 26,91%-os részesedésével és második helyezéssel történelmi csúcspontjához érkezett. E kiemelkedő teljesítmény alapozta meg a néppárti-szabadságpárti koalíciós kormány megalakulását, amely azonban 2002-ben felbomlott. Az előrehozott választáson a Szabadságpárt, híveinek csaknem kétharmadát elvesztve, a voksok mindössze 10,01%-át szerezte meg, ám ismét koalíciós megállapodást kötött addigi partnerével. 2005-ben aztán a politikai fordulat végrehajtója és a formáció lényegében egyszemélyi vezetője, Jörg Haider Szövetség Ausztria Jövőjéért néven új radikális jobboldali alakzatot hozott létre, amely az anyapárt 11,04%-os eredményével szemben mindössze 4,11%-os szavazati részesedést ért el a 2006 évi voksoláson. 2008-ban viszont a szélsőjobboldal ismét felszálló ágba került; az ekkor lebonyolított előrehozott választáson a Szabadságpárt a voksok 17,54, a belőle kivált formáció pedig 10,70%-át nyerte el, s 28,24%-os együttes

támogatottságuk ezen irányvonal legkiemelkedőbb teljesítményét jelentette. 2013-ban az előbbi alakzat tábora tovább erősödött, a Szövetség Ausztria Jövőjéért viszont szavazóinak csaknem 70%-át elvesztette, s így a szélsőjobboldali pólus híveinek aránya 24,04%-ra mérséklődött. Az Ausztriát is elérő menekülthullám aztán döntő szerepet játszott abban, hogy a Szabadságpárt köztársasági elnökjelöltje, Norbert Hofer 2016-ban megnyerte a választás első fordulóját, a második körben azonban alulmaradt a zöldpárti Alexander Van der Bellenel szemben, s az alkotmánybíróság döntése nyomán megismételt voksoláson is vereséget szenvedett. Ennek ellenére úgy tűnt, hogy a 2017-es előrehozott parlamenti választáson a szélsőjobboldali formáció győzhet, ám a Néppárt új vezetője, Sebastian Kurz a kampányban a menekültellenes politikai irányvonal élére állt, s így pártja a korábbi várakozásokkal ellentétben az első helyen végzett. A Szabadságpártot egyébként a szociáldemokraták is megelőzték, a 25,97%-os szavazati részesedést elért radikális jobboldali alakzat azonban mégis meghatározó erővé vált, mivel a Néppárttal folytatott koalíciós tárgyalások eredményeként belépett az új kormányba.

2019 májusában, nem sokkal az európai parlamenti választások előtt nyilvánosságra került egy rejtett kamerás videó, amelyen Heinz-Christian Strache, a Szabadságpárt elnöke egy orosz oligarcha állítólagos rokonának állami megrendelések elnyerését ígerte, amennyiben pénzügyi segítséget nyújt a *Kronen Zeitung* megszerzéséhez, s ezáltal a magyarországihoz hasonló médiaviszonyok kialakításához. A botrány következtében a pártelnök-alkancellár, majd a sikeres bizalmatlansági indítvány miatt a kormány is lemondásra kényszerült, szeptember 29-ére pedig előrehozott választásokat írtak ki. E fejlemények hatására a Szabadságpárt támogatottsága érzékelhetően csökkent, és az európai parlamenti voksoláson csak a szavazatok 17,20%-át nyerte el, messze lemaradva a győztes Néppárttól és a szociáldemokratáktól. Ezt követően az új pártelnök, Norbert Hofer kísérletet tett a formáció politikai pozíciójának konszolidálására, ám csak annyit ért el, hogy lassította népszerűségének további csökkenését. Az előrehozott választáson ugyanis a Szabadságpárt a voksok 16,17%-át szerezte meg, s noha ismét a harmadik helyen végzett, 2017-hez képest támogatottsága 9,80 százalékponttal csökkent. Táborának egy része a győztes Néppárthoz áramlott át, korábbi hívei közül pedig sokan nem vettek részt a választáson. Ráadásul nőtt a szintén súlyos vereséget szenvedett Szociáldemokrata Párt és a Szabadságpárt közötti különbség, a negyedik helyezett Zöldek pedig mindössze 2,27%-kal maradtak el a

szélsőjobboldali formációtól. Ugyanakkor a Néppárt nagyarányú, 37,46%-os győzelmét jórészt folytatódó jobbratolódása magyarázza.

Hullámozott a francia Nemzeti Front támogatottsága is. A megalakulását követő első évtizedben e formáció híveinek aránya a 0,5%-ot sem érte el, az 1986-os nemzetgyűlési voksoláson azonban szavazati részesedése 9,80%-ra ugrott, amit feltehetően a demokratikus szocializmus megteremtésének kudarca, s ezzel összefüggésben a szocialista vezetőség kabinet neoliberalis gazdaságpolitikai fordulata magyaráz. A következő, 1988. évi előrehozott választáson bázisának terjedelme változatlan maradt, 1993-ban, újabb öt esztendő baloldali kormányzás után viszont 12,72%-ra, 1997-ben pedig 15,24%-ra emelkedett. E mérsékelt növekedést követően a Nemzeti Front átmenetileg leszálló ágba került, amihez paradox módon Jean-Marie Le Pen 2002-es elnökválasztási sikere is hozzájárult. A szélsőjobboldali pártvezér ugyanis, csekély mértékben megelőzve az akkori szocialista miniszterelnököt, Lionel Jospint, bekerült a második fordulóba, ahol azután a köztársaság védelmének jelszavával Jacques Chiracot támogató jobbközép és baloldali erőktől súlyos vereséget szenvedett. Ennek hatására a nemzetgyűlési választáson a Nemzeti Front támogatottsága 11,34%-ra esett vissza, 2007-ben pedig 4,29%-os szavazati részesedésével 1986-os teljesítményét sem közelítette meg, amit részben az akkor elnökké választott Nicolas Sarkozy bevándorlás-ellenes politikai irányvonala idézett elő. A 2012-es elnökválasztáson viszont a párt híveinek aránya 17,90, a parlamentin pedig 13,60% volt, vagyis a jobbközép pólushoz átvándorolt szavazóinak nagy részét visszanyerte. A 2015-ös párizsi iszlamista terrorakciók és a szocialisták sikertelen gazdaságpolitikája miatt úgy tűnt, hogy a Nemzeti Front rendkívüli mértékben megerősödhet a 2017-es voksolásokon, s a formáció elnökjelöltje, a középre húzódás politikáját képviselő Marine Le Pen be is került a második fordulóba, melyben aztán 33,90%-os szavazati részesedésével alul maradt a jobb- és a balközép megosztottságát áthidalni akaró *Lendületben a Köztársaság (La République En Marche)* vezetőjével, Emmanuel Macronnal szemben. Az elnökválasztási kudarc, akárcsak 2002-ben, egyértelműen éreztette hatását a nemzetgyűlési voksoláson, melyen a párt 13,20%-os teljesítményével ugyan megszerezte a harmadik helyet, ám valamelyest még 2012-es szavazati részesedésétől is elmaradt. Franciaországban valószínűleg azért nem következett be radikális jobboldali áttörés, mert az új, 2016-ban létrehozott centrista formáció vonzotta magához a hagyományos politikai erőkből kiábrándult választókat, melyek egyébként súlyos vereséget

szenvedtek. A 2019 májusi európai parlamenti választáson viszont, akárcsak 2014-ben, Marine Le Pen pártja végzett az első helyen, 23,34%-os teljesítménnyel, 0,92%-kal megelőzve a Lendületben a Köztársaságot.

Az Északi Liga is hullámzóan szerepelt az elmúlt három évtized választásain. Az 1989-ben megalapított párt az I. Olasz Köztársaság utolsó voksolásán, 1992-ben 8,65%-os támogatottságával a kereszténydemokraták, az ex-kommunista baloldali demokraták és a szocialisták mögött a negyedik helyen végzett, vagyis csupán egy lezáruló korszak három legerősebb formációja előzte meg. 1994-ben a politikai rendszerváltozást követően a párt már a Szabadság Pólusa (*Polo della Libertà*) nevű jobboldali választási koalíció tagjaként küzdött a képviselői helyekért s listás ágon a voksok 8,39%-át nyerte el, az egyéni körzetekben pedig, csupán egy mandátummal maradván el a győztes Forza Italiától, 107 parlamenti székot szerzett. 1996-ban viszont szeparatista törekvései miatt az Északi Liga önállóan indult az előrehozott választáson, melyen 10,08%-os teljesítményével a listás rangsorban megint a negyedik helyet foglalta el, a koalícióból való kimaradása miatt azonban egyéni győzteseinek száma 35-re csökkent. 2001-ben aztán megint csatlakozott a jobbközép szövetséghez, ám 3,94%-os eredményével a 4%-os jogi küszöbhatár alatt maradt s így csak az egyéni választókerületekből küldhetett képviselőket a parlamentbe. 2006-ban a koalíció tagjaként az Északi Liga megint gyengén szerepelt, a két évvel később lebonyolított előrehozott voksoláson viszont a Szabadság Népe választási párthoz csatlakozva 8,30%-os szavazati részesedést ért el, mellyel a pártok erősrendjében jobboldali partnere és a demokraták mögött a harmadik helyet szerezte meg. Ezzel szemben 2013-ban, 4,08%-os támogatottságával épphogy meghaladta 2001 évi mélypontját s az 5 Csillag Mozgalom (*Movimento 5 Stelle*), a Demokrata Párt (*Partito Democratico*), a Szabadság Népe és a Polgári Választás (*Scelta Civica*) mögött az ötödik helyre esett vissza, jelentős mértékben hozzájárulva a jobbközép koalíció vereségéhez. A korábban említett gyökeres fordulat után viszont az Északi Liga látványosan megerősödött, s 2018-ban, addigi legjobb, 17,35%-os teljesítményével pólusa vezető erejévé vált, bár az Öt Csillag Mozgalom és a Demokrata Párt mögött még mindig csak a harmadik helyet foglalta el. Ekkor, átlépve a szövetségi kereteket, koalíciós megállapodást kötött a győztes 5 Csillag Mozgalommal, s menekültellenes kormányzati politikájával látványosan növelte népszerűségét. Ennek nyomán a 2019 májusi európai parlamenti választáson 34,26% szava-

zati arányával Olaszország legerősebb pártjává vált, s egyben az unió legjelentősebb szélsőjobboldali formációja lett. Bár 2019 augusztusában Matteo Salvini miniszterelnök-helyettes és belügyminiszter saját kabinetje elleni fellépésével nem tudta megszerezni a kormányfő tisztségét s ellenzékbe kényszerült, kudarca nem rendítette meg a Liga pozícióját, melynek támogatottsága a közvéleménykutatási adatok szerint változatlanul túllépi a 30%-ot.

A Forza Italia – önállóan, illetve a Szabadság Népe hegemon elemeként – létrejöttétől, 1994-től kezdve két évtizeden keresztül a jobbközép pólus vezető erejeként működött s támogatottsága mindig meghaladta a 20%-ot. Az előbb már említett választási koalíciók tagjaként 1994-ben a voksok 21,04, 1996-ban pedig 20,58%-át szerezte meg, ami azt jelezte, hogy új formációként stabil, ám nem túl széles társadalmi bázissal rendelkezett. 2001-ben viszont híveinek aránya 29,44%-ra ugrott, amit jórészt az idézett elő, hogy magához vonzotta partnerei, mindenekelőtt az Északi Liga és a Nemzeti Szövetség szavazótáborának viszonylag jelentős részét. Támogatottsága öt évi Berlusconi kormányzás után 2006-ban 23,72%-ra esett vissza, a két évvel későbbi előrehozott választáson azonban, Szabadság Népe néven a Nemzeti Szövetséggel választási pártot alkotva, 37,39%-os szavazati részesedésével történelmének legjobb eredményét érte el. E csúcspont után azonban megkezdődött a formáció hanyatlása, melynek döntő állomása 2011 novembere volt, amikor az Európai Bizottság és a német kormány nyomására a megszorításokat és a strukturális reformokat halogató harmadik Berlusconi kabinet lemondásra kényszerült. A 2013 évi előrehozott választáson a Szabadság Népe már csak a voksok 21,56%-át nyerte el, a novemberben újjászervezett Forza Italia pedig 2018-ban saját pólusán is elvesztette vezető szerepét s 14,00%-os teljesítményével a jobboldali választási koalícióban a második, a pártok erősorrendjében pedig a negyedik helyre szorult. Hanyatlása ezt követően vált igazán látványossá, mivel a 2019 májusi európai parlamenti választáson már csak a voksok 8,78%-át nyerte el, amit jórészt az idézett elő, hogy híveinek csaknem fele a Ligához áramlott át.

A Szabadság Népeből 2012-ben kivált Olasz Testvérek a következő évben lebonyolított előrehozott választáson a szavazatok mindössze 1,96%-át kapták meg, s így csupán kilenc képviselőt küldhettek az alsóházba. Szélsőjobboldali fordulatuk után bázisuk valamelyest kiszélesedett s a 2018-as voksoláson 4,35%-os teljesítményükkel a pártok rangsorában az ötödik helyet foglalták el, ám támogatottsá-

guk mértéke jóval elmaradt a nagy formációkétól. Saját oldalukon legnagyobb vetélytársuk a Liga volt, mely szélső- és mérsékeltlibb jobboldali szavazók bizalmát egyaránt elnyerte. A 2019 májusi európai parlamenti választáson az Olasz Testvérek szavazótábora ugyan tovább bővült, megközelítve a hanyatló Forza Italia-ét, 6,44%-os részesedésükkel azonban ismét csak az ötödik helyen végeztek.

Sajátosan alakult a Finnek Pártjának támogatottsága is. E formáció a megalakulását követő másfél évtizedben rendkívül szűk társadalmi bázissal rendelkezett, 2011-ben viszont híveinek aránya, feltehetően a nemzetközi pénzügyi és adósságválság hatására is, 19,00%-ra ugrott, s ezzel az eredménnyel a rangsor harmadik helyét foglalta el. 2015-ben szavazati részesedése ugyan valamelyest csökkent, 17,65%-os teljesítményével azonban megőrizte pozícióját, sőt mandátumszámát tekintve a második helyezett *Nemzeti Koalíciós Pártot* (*Kansallinen Kokoomus*) is megelőzte.

2019 áprilisában e trend lényegében tovább folytatódott. A Finnek Pártja 17,48%-os szavazati részesedésével most már nemcsak a képviselői helyek számában, hanem az erősrendben is a második helyet foglalta el, minimálisan elmaradva a voksok 17,72%-át megszerző szociáldemokratáktól. E rangsor kialakulásához egyébként két pártszakadás is hozzájárult. Egyfelől a Finnek Pártjából távozott a mérsékelt szárny, mely *Kék Reform* (*Sininen tulevaisuus*) néven új alakzatot hozott létre, a Nemzeti Koalíciós Pártot 2018-ban elhagyók pedig a *Mozgalom Mostot* (*Liike Nyt*) alapították meg. Az előbbi alakzat, a szavazatok 0,97%-ával nem jutott képviselői helyhez, az utóbbi viszont 0,80%-os teljesítményével egy mandátumot szerzett. Ugyanakkor e szakadásoknál jóval lényegesebb az a tény, hogy a 2015-ben a szavazatok 21,10%-ával győztes Centrum Párt most 7,34 százalékponttal gyengébb eredményt ért el, elvesztve viszonylagos nagypárti státuszát.

A hat héttel később lebonyolított európai parlamenti választáson viszont jelentős fordulat következett be. A jóval alacsonyabb részvételi arány mellett a Finnek Pártja 13,83%-os teljesítményével a negyedik helyre esett vissza, miközben a szociáldemokraták is viszonylag jelentős vereséget szenvedtek. Ekkor ugyanis az élen a Nemzeti Koalíciós Párt végzett, 20,79%-os szavazati részesedéssel s az áprilisi győztest a Zöld Liga (*Vihreä liitto*) is megelőzte. Mindezen fejlemények a választói magatartás viszonylag jelentős volatilitását és a korábban is sokpárti politikai szerkezet tovább növekvő széttöredezettységét mutatják.

Hosszú ideig tartó, egyenes vonalú, egyértelmű erősödéssel csupán a Svéd Demokraták esetében találkozhatunk. Az 1988-ban létrejött formáció ebben az évben mindössze 1118 voksot kapott, s híveinek aránya, fokozatos növekedés után, először 2002-ben lépte túl az 1%-ot. Kezdeti gyenge szereplését részben az magyarázza, hogy az 1990-es évek első felében a szélsőjobboddallal rokonszenvező, döntő többségükben idegenellenes szavazók inkább az Új Demokráciát (*Ny Demokrati*) preferálták, mely 6,73%-os eredményével 1991-ben be is jutott a törvényhozásba. 2002-t követően viszont a Svéd Demokraták támogatottsága viszonylag gyors ütemben növekedett; 2006-ban a voksok 2,93, 2010-ben 5,70, 2014-ben pedig 12,86%-át szereztek meg, s ez utóbbi teljesítményükkel a harmadik legerősebb formációvá váltak. A 2017-es közvéleménykutatási adatok szerint a radikális jobboldali alakzat tovább erősödött; híveinek 17,3%-os átlagos arányával azonban nem tudta megelőzni a két hagyományos nagy pártot, a szociáldemokratákat és a mérsékeltnek nevezett konzervatívokat.

A 2018. szeptemberi parlamenti választás teljes mértékben igazolta a közvélemény-kutatási eredményeket. E voksoláson ugyanis a Svéd Demokraták támogatottsága 17,53%-ra emelkedett, ám a *Szociáldemokrata Munkáspárt* (*Sveriges socialdemokratiska arbetareparti*) és a *Mérsékelt Párt* (*Moderata samlingspartiet*) mögött továbbra is csak a harmadik helyet foglalták el. A pártvezetés által várt 20% feletti eredmény elmaradásában döntő szerepet játszott, hogy Stockholmban híveinek aránya csupán 9,84% volt. Ugyanakkor mind a szociáldemokraták, mind a mérsékelték kétségtelenül érzékelhető veszteséget szenvedtek; az előbbieket az általános választójog és az arányos választási rendszer 1909-ben történt bevezetése óta nem szerepeltek ilyen gyengén, az utóbbiak támogatottsága pedig az előző három voksolással ellentétben 20% alatt maradt.

E három évtizedes felívelés a 2019 májusi európai parlamenti választásokon tört meg. Ekkor a Svéd Demokraták a voksok 15,34%-át nyerték el s noha megőrizték harmadik helyüket, szavazóik csaknem 44%-át elvesztették. E képet ugyanakkor jelentősen árnyalja, hogy a szociáldemokraták és a mérsékelték még nagyobb mértékű veszteséget szenvedtek, amit jórészt az alacsonyabb részvételi arány magyaráz.

A 2012-ben megalakult Alternatíva Németországért a következő évben lebonyolított választáson a voksok 4,70%-át nyerte el, s így nem jutott be a parlamentbe. 2017-ben viszont, alapvetően a Németországot különösen érintő menekültválság következtében a párt támogatottsága 12,64%-ra ugrott, s ezzel az eredménnyel a norvég

Haladás Párthoz, az Osztrák Szabadságpárthoz, a francia Nemzeti Tömörüléshez és a Svéd Demokratákhoz hasonlóan a formációk rangsorában a harmadik helyet foglalja el. Híveinek aránya az egykori NDK területén jóval meghaladja az országos átlagot, Berlin kivételével, ahol a mandátumokat szerzett politikai erők közül csak a szabaddemokratákat előzte meg.

A Svéd Demokratákhoz hasonlóan, az európai parlamenti választásokon az Alternatíva Németországért támogatottsága is csökkent. A párt a májusi szavazáson a voksok mindössze 10,97%-át nyerte el, s ezzel a teljesítménnyel az erőssorrendben a negyedik helyre esett vissza. Ez alkalommal ugyanis a menekültkérdés mellett a klímaváltozás is alapvető jelentőségű kampánytémává vált, hozzájárulva ahhoz, hogy a Zöldek támogatottsága, történelmükben először, átlépje a 20%-os határt, és a formációk rangsorában a CDU–CSU mögött a második helyre kerüljenek, csaknem 5%-kal megelőzve a tovább hanyatló szociáldemokratákat.

A 2013 decemberében létrejött Vox a 2015-ös választáson csupán minimális, 0,23%-os támogatottsággal rendelkezett, s pozíciója a 2016. évi előrehozott voksoláson is marginális maradt, amikor a szavazatok mindössze 0,20%-át nyerte el. 2017 őszétől azonban, mint erre korábban már utaltunk, e szélsőjobboldali párt jelentős mértékben erősödött s 2018 decemberében, 10,96%-os szavazati aránnyal bekerült egy regionális parlamentbe, az andalúz autonóm közösség törvényhozásába, melyben kívülről támogatja a Néppárt és a liberális *Ciudadanos (Polgárok – A Polgárság Pártja / Ciudadanos – Partido de la Ciudadanía)* kisebbségi koalíciós kormányát. Ezt követően még további nyolc autonóm közösség parlamentjébe képviselőket juttatott, a 2019 áprilisi országos választáson pedig a voksok 10,26%-át szerezte meg s ötödik legerősebb formációként 24 helyet nyert el a Cortesben. Szavazókat főként a Néppárttól vonzott magához, mely egyébként ekkor, 2016-os eredményéhez képest, híveinek csaknem felét elvesztette. Az egy hónappal később lebonyolított európai parlamenti választáson viszont a Vox támogatottsága is visszaesett; a szavazók csupán 6,20%-ának bizalmát nyerte el, alig előzve meg a *Katalán Köztársasági Baloldalt (Esquerra Republicana de Catalunya)*.

Az újabb előrehozott, 2019 novemberi parlamenti választáson a Vox viszont a szavazatok 15,09%-át kapta meg, s mandátumszámát több mint megkétszerezve, 52 képviselőt küldhetett a törvényhozáshoz. Ezzel az eredménnyel a harmadik legerősebb alakzattá vált, megközelítve a voksok 20,82%-át elnyerő Néppártot. Új hívei el-



sődlegesen a Ciudadanos bázisából áramlottak át, mely bázisának csaknem 60%-át elvesztve a pártok rangsorában a hatodik helyre esett vissza. Sikeréhez a bevándorlásellenesség mellett a katalán válság is hozzájárult, mivel a spanyol társadalom túlnyomó többsége elutasítja Barcelona függetlenségi törekvését, amit legerőteljesebben a centralizációt követelő Vox ellenez.

Ezzel szemben a kelet-közép-európai térség általunk áttekintett egykori államszocialista országaiban, a szélsőjobboldali beállítottságú választók viszonylag magas száma ellenére, az önállóan induló radikális alakzatok teljesítménye csak kivételesen haladta meg a 10%-ot. Ilyen bázissal rendelkezett 1990-ben, illetve 2006-ben a Szlovák Nemzeti Párt, 2017 őszén pedig a cseh Szabadság és Közvetlen Demokrácia. Bulgáriában a 2013-as, majd az előrehozott 2014-es voksoláson a szélsőjobboldali formációk együttesen 12,89, illetőleg 17,50%-os támogatottságot élveztek, 2017 márciusában viszont az Egyesült Hazafiak elnevezéssel induló hárompárti koalíció a voksok mindössze 9,07%-át nyerte el, ám ez az eredmény is elegendőnek bizonyult a harmadik hely eléréséhez. Hasonló helyzet alakult ki a szélsőjobboldali bázis kiszélesedése ellenére a 2019 októberi lengyel parlamenti voksoláson is, melyen a Konföderáció (*Konfederacja*) csupán 6,81%-os eredményt ért el a ötödik helyen végzett. E viszonylag gyenge teljesítményeket jórészt az magyarázza, hogy a térség államainak egy részében a sikeres jobbközép formációk politikai irányvonalában számos radikális jobboldali követelés is megjelent, míg Szlovákiában a jelenleg kormányzó szociáldemokraták mérsékeltebb nacionalizmusa is korlátozta a szélsőjobboldali alakzatok térnyerését.

A választási eredmények különösen a 2010-es években mutatják a jobboldali radikális alakzatok előretörését. Mindazonáltal, 2016-2019 között, az unió 28 tagállamában és Norvégiában lebonyolított parlamenti voksolások még a mainstream formációk meghatározó szerepét jelzik. Ebben az időszakban 13 kereszténydemokrata, négy liberális, 11 szocialista-szociáldemokrata, három konzervatív, valamint egy-egy új jobboldali, illetőleg proteszt párt nyert választást. A 33 parlamenti voksolás közül tehát 31-ben mainstream politikai erő került a rangsor élére, radikális jobboldali alakzat pedig sehol sem győzött. Egyes politikusi és elemzői várakozásokkal ellentétben, sem 2017, sem 2019 nem bizonyult a „lázadás évének”. Az előbbi esztendőben lebonyolított kilenc választás közül három-háromban a kereszténydemokraták és a liberálisok, kettőben a szociáldemokraták, egyben pedig a konzervatívok szereztek meg a legtöbb voksot, az

utóbbiban pedig 11 szavazáson öt szociáldemokrata, két-két néppárti és konzervatív, valamint egy-egy liberális és új jobboldali győzelem született. Ugyanakkor a máltai *Munkáspárt (Partit Laborista)* a román szociáldemokraták, a brit konzervatívok, a lengyel *Jog és Igazságosság (Prawo i Sprawiedliwość)*, valamint a *Fidesz–KDNP* szövetség kivételével egyetlen győztes sem nyerte el a voksok 40%-át, sokszor még egyharmadát sem. A politikai struktúrák átalakulását az is jelzi, hogy két első helyen végzett centrista formáció, a cseh *ANO 2011 (Igen 2011 / Akce nespokojených občanů)* és a francia Lendületben a Köztársaság csupán a győzelmét megelőzően hat, illetőleg egy évvel korábban jött létre. Ez utóbbiak megalakulása és gyors sikere tulajdonképpen a hagyományos pártszerkezet felbomlásának kezdetét is jelentheti, vagyis e két állam követheti e téren Olaszországot, ahol a folyamat lényegében már lezajlott.

A győztes formációk viszonylag alacsonyabb támogatottsága egyben azt is mutatja, hogy a második-harmadik helyen végzett radikális jobboldali pártok napjainkban sem rendelkeznek igazán széles társadalmi bázissal. 2015–2019 között, mint ez áttekintésünkben is kitűnik, csupán az Osztrák Szabadságpárt és a Dán Néppárt híveinek aránya lépte túl a 20%-ot, vagyis e formációknak a rangsorban elfoglalt kiemelkedő pozícióját részben a politikai struktúra növekvő töredezettsége is magyarázza. Emellett különös figyelmet érdemel az a tény is, hogy e politikai szervezetek megerősödése elsősorban a legfejlettebb nyugati és északi országokat jellemzi, ami arra utal, hogy a radikális jobboldali erők felemelkedéséhez az ún. jóléti sovénizmus is hozzájárulhat. Közben az elmúlt években bevándorlás- és iszlámellenes pártok olyan országokban, mint például Portugáliában is megjelentek, amelyekben korábban egyáltalán nem léteztek.

### *Elméleti összegzés*

Az európai pártrendszerek viszonylag lassú, ám megállíthatatlannak tűnő átalakulásának hátterében a tőkés világgazdaság új korszakának kifejlődése húzódik meg. Eddig a globalizált liberálkapitalizmust a centrumállamok multinacionális nagyvállalatainak hegemon pozíciója jellemezte, mely a nemzetközi pénzügyi szervezetek, az úgynevezett szuperstruktúra félperifériás és perifériás országok feletti gazdasági hatalmával társult. E korszakban tehát a centrumállamok még megőrizték korábbi túlsúlyukat, nem függetlenül attól, hogy

a multinacionalista nagyvállalatok, melyek több országban rendelkeznek befektetésekkel, még viszonylag szorosán kötődtek saját nemzetükhöz, jelenleg azonban a multicégek transznacionális nagyvállalatokká alakulnak át, amelyek az egész világra egyetlen országgént tekintenek, vagyis fokozatosan elszakadnak saját államuktól.<sup>12</sup> Ily módon a tőkés világ gazdaság centrumában is kiéleződik a formálódó transznacionális és a nemzeti tőke ellentéte, amelynek keretében az utóbbi, hanyatló pozíciója következtében, más társadalmi csoportokkal akar szövetséget kötni, a nemzeti egység és identitás jelszavaival. Lényegében e helyzetre épül a nemzeti homogenitást és szuverenitást esetenként vallási alapon is középpontba állító, szélsőjobboldali radikalizmus, amely a menekültválságot is felhasználja céljai elérése érdekében. Ugyanakkor az egymást követő megszorító intézkedések és az arab, illetve az afrikai bevándorlók növekvő száma, társulva az iszlám terrorizmussal, kedvező feltételeket teremt a nemzeti tőke által vezetett osztályközi egység létrejöttéhez. E szélsőjobboldali előretöréssel szemben a mainstream pártok nagykoalíciós összefogása és az centrista formációk létrehozása jelent alternatívát. Az első megoldás Németországban érvényesül, a másik pedig Franciaországban, ahol a Lendületben a Köztársaság versenyez a Nemzeti Tömörüléssel, miközben a *Republikánusok* (*Les Républicains*) és a balközép koalíció megteremtő szocialisták látványosan marginalizálódtak. 2019 szeptemberében Olaszországban is hasonló változás jelei mutatkoztak, amikor Matteo Renzi korábbi miniszterelnök kilépett a Demokrata Pártból, egy új centrista formációt hozva létre.

Az Európai Unióban a nemzeti és a globális tőke ellentéte a szuverenisták és a föderalisták konfliktusaként jelenik meg, ami a tőkés világ gazdaság fejlődésének jelenlegi szakaszában felülírja a társadalmi forma alapvető ellentmondásait kifejező jobboldali–baloldali megosztottságot. Ugyanakkor a föderalisták tulajdonképpen nem is a transznacionális tőkésosztály egészét, hanem legfeljebb annak egy kisebb frakcióját képviselik, nem függetlenül attól, hogy Európa súlya érzékelhetően csökken a világ gazdaságban. Céljuk valójában az, hogy az uniós tagországokat perspektivikusan egy *Európai Egyesült Államok*ba tagolják be, ami lényegében védekező, defenzív stratégiának is tűnhet a versenytársakkal szemben, vagyis ilyen értelemben poszt-nemzetállami és nem globalizációs koncepció, miközben a tagországok szintjéről egyértelműen az utóbbinak látszik.

Az előbb említett átmeneti jelleget e két irányzat jelenleg is zajló, ma még eldöntetlen küzdelme alapozza meg. A következő években,

vagy talán évtizedben e politikai harc feltehetően nem dől el, egyes esetekben a szuverenisták, másokban pedig a föderalisták kerekedhetnek felül. Azt azonban indokoltan feltételezhetjük, hogy az előttünk álló időszakban a centristák, valamint a klímaváltozás miatt a környezetvédő, zöld pártok, illetőleg a szélsőjobboldali formációk válnak az európai uniós politika meghatározó szereplőivé, az ötödik Kondratyev-ciklus 2021–2022-ben kezdődő hanyatló ágának keretei között. Ugyanakkor fennmaradnak, egyes tagállamokban esetleg erősödhetnek is a radikális baloldali pártok, amelyek hagyományos osztálypolitikájukat már évtizedek óta környezetvédő irányvonallal ötvözik.

### Jegyzetek

- <sup>1</sup> A populista korszellem kategóriát először Cas Mudde holland politológus használta 2004-ben megjelent azonos című tanulmányában. Idézi Antal Attila: *A populista demokrácia természete. Realizmus és utópia határán*. Budapest, Napvilág Kiadó 2017, 15.; 36–37.
- <sup>2</sup> Részletesebben lásd Bozóki András: Vázlat három populizmusról: Egyesült Államok, Argentína és Magyarország. *Politikatudományi Szemle*, 1994. évi 3. szám, 36–37. Tanulmányában a szerző felteszi azt a kérdést: „Mik voltak az amerikai populizmusnak, ennek a főként rurális mozgalomnak a gyökerei?” Amerikai szerzőket idézve jelzi, hogy „A történészek némelyike egészen a pionír időkig megy vissza, és a populizmust a végek társadalmának (*frontier society*) kiágazásaként értékeli... Mások úgy vélik, hogy a populizmus nem a vadnyugati első telepések tapasztalataihoz, hanem a 19. századi vállalkozói radikalizmushoz kapcsolódik... Eszerint a vállalkozói radikalizmus a versenyszellemtől áthatott, individualista tőkegazdaságban a pusztá túlélésért küzdő farmerkereskedők eszmei közös nevezője volt a tradicionális amerikai agrármítosszal szembeni harcban...”
- <sup>3</sup> Bozóki András szerint: „Bár vannak olyan elemzések, amelyek élesen elválasztják egymástól a jobboldali és baloldali populizmusokat..., a populizmusra mindenekelőtt e dichotómia tagadása, a baloldaliság és jobboldaliság elemeinek keveredése jellemző. Még a dominánsan baloldali populista érvelésben is föllelhetők a nemzetre hivatkozások, csakúgy, mint a dominánsan jobboldali populista retorikában a szociális szempontok.” Uo. 51. Ezt a megközelítést tulajdonképpen a jobboldali és a baloldali populizmust megkülönböztető Antal Attila is hallgatólagosan elismeri, amikor a neopopulizmus kategóriát használja. „Úgy vélem, hogy a neoliberális globalizáció és annak káros hatásai új típusú populizmust teremtettek, ezt nevezem itt neopopulizmusnak, amely alatt nem pusztán a történeti populizmustól különböző, korszakunkra jellemző populizmust értek, hanem mindazt a komplex jelentéshalmazt, amely a következőkben tárgyalandó hatások mentén és miatt formálódott.” Antal Attila: uo. 47.
- <sup>4</sup> Michael Minkenberg elméletének ismertetését lásd: Antal Attila: i. m.: 162–165.

- <sup>5</sup> A dán *Haladás Párt*ról és az abból kivált *Dán Néppárt*ról lásd Képes György: *Dánia alkotmánytörténete* a 13. század végétől napjainkig. Budapest, Gondolat Kiadó, 2009. 175–176.; 178. A norvég *Haladás Párt*ról Polgár Tamás készített részletes tanulmányt, amely e formáció önmeghatározását is ismerteti. Ezen alakzat „alapvető értékeit, világnézetét összefoglaló »Elvi és cselekvési program« ... preambulumban a következő önmeghatározás szerepel: »A Haladás Párt liberális (a hivatalos angol fordításban: »libertárius«) párt. A keresztény értékekből kiindulva, Norvégia alkotmányára, a norvég és a nyugati hagyományokra és kulturális örökségre épít. A Haladás Párt elsődleges célkitűzése az adók, járulékok és az állami beavatkozás jelentős csökkentése.” Polgár Tamás: *A Haladás Párt Norvégiában. Politikatudományi Szemle*, 2007. évi 1. szám 79–80.
- <sup>6</sup> Lásd Kurtán Sándor: *A Szabadság Párt (Ausztria). Politikatudományi Szemle*, 2007. évi 1. szám, 27–30.; 38.; 40–41.
- <sup>7</sup> Az *Arany Hajnal* az 1990-es évek elején megfogalmazott programja szerint oly módon akarja megteremteni Nagy-Görögországot, hogy az állam területét Dél-Albániára (Észak-Epiruszra), a Macedón Köztársaságra (új nevén Észak-Macedóniára), valamint Dél-Bulgáriára is kiterjeszti, és végezetül Konstantinápolyt (Isztambul), illetőleg Nyugat-Anatóliát a Törökországgal vívandó háborúval visszahódítja. Lásd: [https://worddisk.com/wiki/Golden\\_Dawn\\_\(political\\_party\)/](https://worddisk.com/wiki/Golden_Dawn_(political_party)/)
- <sup>8</sup> Lásd Fábíán György – Kovács László Imre: *Parlamenti választások az Európai Unió országában (1945–2002)*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004, 126.
- <sup>9</sup> Szabó Tibor: *A Forza Italia (Olaszország). Politikatudományi Szemle* 2007. évi 1. szám. 45–64.
- <sup>10</sup> A szuverenitástranzsferről részletesebben lásd: Antal Attila: i. m. 72–79.
- <sup>11</sup> A szélsőjobboldali és új jobboldali pártok támogatottságára vonatkozó adatokat lásd: Dieter Nohlen – Philip Stöver (eds.): *Elections in Europe A Data Handbook Nomos Verlagsgesellschaft*. Baden-Baden, 2010.; List of elections Europe 2010–2019, Wikipedia.
- <sup>12</sup> „A XX. század végén a multinacionális vállalatok helyét átvették a transznacionális vagy globális vállalatok. »Míg egy multinacionális vállalat több országban is működik párhuzamosan«, emelte ki egy vezető nagyvállalat, a Gillette Corporation elnök-vezérigazgatója, »addig egy transznacionális vállalat az egész világra egyetlen országgént tekint.«” William I Robinson: *Tőkésosztály, transznacionális államapparátusok és globális válság. Eszmélet* 122. sz. (2019. nyár) 14–15.